

מאי "והטוב בעיניך עשיתי". אר"י אמר רב שמסך גאולה לתפילה, ר"ל אמר שגנו ספר רפואות. דרכי הבטחון הם שלמות האנושית, אמנם הם נחלקים, הבטחון הפשוט אם השעה צריכה לכך שיעשה נס, או מצד האדם המעלה שראוי לכך, אבל הבטחון התמידי הוא להיות בוטח בך שיעזרהו בהשתדלותו. והנה אצל עניני הכלל מצינו סתירות, לפעמים השתדלות משוכחת ומחוייבת ולפעמים תחשב חסרון. למשל מצינו במלחמת העי' היתה כולה מלאה השתדלות ע"פ ד' ולעומת זה במלחמת גרעון נאמר לו "רב העם וגו' פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי"², והוצרך למעט בהשתדלות טבעית. והדברים ניכרים שתלוי במצב המוסרי של העם, שתכלית כל סיבוב ההנהגה כולה היא להביא את אור דעת ד' במילואה לעולם, למען ימשכו מזה כל הטובות הזמניות והנצחיות הנמשכות מידעת ד' לאמתתה. והנה כשהאדם או העם בכללו עומד במצב מוסרי גבוה, אז הלא מההנהגה הטבעית שהולכת אחוזה עם סדרי החיים האנושיים, יכיר ביותר יד ד', כדברי הר"ן בדרשותיו³ ע"פ "ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ד' אלקיך כי הוא הנותן לך כח כו"⁴, שבהתכונן האדם כי החיים הטבעיים וכל מסיבותיהם, הכל ערוכים מאת ד' ית' לתכלית הנשגבה של השלמות האנושית, הנה יותר יכיר את קונו כשמספיק לו צרכיו בדרכים טבעיים, שצריך ע"ז השתדלות רבה מצדו בחכמה ובדעת ובכח גופני ונפשי. והנה יד ד' אתו על כל פרט מפרטי תנועותיו וימינו תסעדהו⁵, הלא יתקרב יותר בזה אל ציור השלמות, מאלו יעשה לו נס בפעם אחת להמציא לו מחסורו. ע"כ אמר "ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי". ובצורך בהכנה אמיתית כמה כח וכמה עוצם יד צריך עד כדי לבא לידי חיל זה, ולכל תנועה קלה עזרת ד' דרושה, אז ע"ז ימשך מה שאמר "זכרת את ד' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל".

אמנם בנפול העם ממעלתו ונשקע בהבלי החומר ואת פועל ד' לא יביט⁶, אז בהרבותו השתדלות לא יכיר כלל יד ד' ויאמר כי "ידי הושיעה לי"², ולא יבא בהנהגה טבעית אל שלמותו. ע"כ היו הניסים מחוייבים ומוכרחים בתחילת הכרת דעת ד' בישראל "כי נער ישראל ואוהבהו"⁷, אהבת הנער והילד היא הנהגה כזאת שלגדול אינה בכלל הנהגת האהבה. למשל אהבת הנער תהי' כשיתן אביו מחסורו משלו, ושל הילד הקטן תהי' כשיתן ג"כ לתוך פיו, ושל הגדול תהי' האהבה כשימציא לו מעמד שיוכל להנות מיגיע כפו וחריצותו. ע"כ משוכחים [מאד] הם הניסים בזמן ילדות האומה (מאד), והביאו את התכלית של דעת ד' ומרבתו. מה שלא היתה ההנהגה הטבעית יכולה להביא בשום

אופן. אבל בהיות העם נעלה בהכרתו, אז טוב מאד שיתרגל בהנהגה שתביא אותו להתליך כח ולעסוק בשלמות וחריצות, בהרמת קרנו בכל הפרטים החמרים והמוסריים, מפני שיוכל כבר לשאוב דעת את ד' ממקור הטבע התמידי, "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו"⁸. ע"כ במלחמת העי, שכבר היו ישראל מלומדים בניסים, ודעת ד' היתה קרובה ללבבן, היה דבר טוב ושלמות במה שעסקו הם עצמם בהצלחתם. כי בודאי שלמות גדולה היא לאדם בהיותו עסוק לבדו בהצלחתו, כדברי הג"ר סעדי" וז"ל⁹ שאם היתה שלמות להשיג שלמות בלא השתדלות היתה הנהגת השי"ת לתן ג"כ שלמות הנפש בלא השתדלות של תורה ומע"ט. אמנם בימי גרעון שירד העם פלאים במצבו הרוחני ושכח אל מושיעו, [לא] היתה ההנהגה הטבעית לישועתו (אינה) מביאה אל המטרה, ע"כ הי' צריך למעט בהשתדלות טבעית, וכביאור הפסוק "פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי"².

ומעתה נבין שלפי מצב המוסרי של ישראל אחר ימי אחר, שהיתה רכה העזובה ע"ז השתדלותו הרעה לשכח את העם את שם ד' ית' ואת תורתו, מצא שאפי' ההשתדלות הלאומית שהיא משובחת בכל עת, הזמן גרמא להנהיג שיהי' כל הבטחון על השי"ת כי לא יטוש את עמו¹⁰, למען ישוב העם להרגיש יד ד' אשר עליהם, ע"כ במפתחו של סנחריב אמר¹¹ אני אין בי כח לא לרדוף ולא להרוג אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה. ומניעת הכח היתה מניעה של כח מוסרי שבכלל ישראל בעת ההיא, שלא ישיג תכליתו כ"א ע"י נס גלוי של מניעת כל השתדלות. והנה גאולתן של ישראל בכל דור בעת צרתם, וכן הגאולה העתידה, אפשר היא שתהי' התחלתה בניסים ונפלאות, כימי צאתך מארץ מצרים¹², או שתהי' ההתחלה טבעית כדחז"ל¹³ בכמה מקומות, שתהי' הצלחתן של ישראל קמעא קמעא. ולפי לברינו הדבר תלוי במצבן של ישראל הרוחני, כי בהיותנו דבקים ביראת ד' כשמירת המצות ותלמוד תורה, שמוזה יתישרו המדות ונועם האמונה ודעת ד' ימלא את הלב, אז היא שלמות גדולה תחשב אם נהי' אנחנו העוסקים במצוה זו של הרמת קרן ישראל. ובודאי תפארת גדולה והדר לאומי הוא לנו בהיותנו אנחנו העוסקים בבנין בית ישראל, מצד שלמותינו הלאומית שנמשכת מזה ושלמות העולם כולו. אמנם אם מצב ישראל הוא בשפל, בהיותם רחוקים מתורה ומדעת ד', אין התכלית נמצאת ע"ז גאולה טבעית כלל, וצריך הטוב המעותר לבא בהתחלתו ג"כ ע"י גאולה ניסית. ודברים טבעיים לא יצליחו במצב כזה, פן יגרמו הריסה יתירה במצב המוסרי שהוא התכלית.

והנה סמיכת גאולה לתפילה תלמינו כי גאולתנו תבא רק מיד ד', ועלינו לדעת זאת מפני שידעת ד' הנשגבה הבאה מן הגאולה היא הנקודה התכליתית שלה, ע"כ עלינו לדעת שהגאולה סמוכה מן התפילה והפקת רצון מד'¹⁴. אמנם בהיותנו במעלה רמה בעבודה ושלמות, הגאולה סמוכה בדעתנו לתפילה, כמו שהיא באמת גם בהיותה בדרכי הטבע והשתדלותינו. אבל בהשפל מצבינו בעונינו וריחוקינו מהשלמות של דעת ד', אז אין הגאולה סמוכה לפי ערכינו לתפילה רק בהיותה בדרך נס. ע"כ חזקי' השתדל לעשות הטוב בעיני ד', דהיינו מה שמפיק אל התכלית המוסרית, אע"פ שלפי המוכן האנושי אינו טוב, דהיינו שסמך גאולה לתפילה, ובזמנו היתה הסמיכות הזאת מחייבת למעט ההשתדלות הטבעית לגמרי, עד שעלתה כידו המדרגה העליונה של הבטחון. ורבי לוי מוסיף שלא זה שהתאמץ עבור הטוב המוסרי לפי הזמן בדברים הלאומיים, כ"א גם במצב התיים הפרטיים השתדל להשלים את החסרון העקרי של ההתרחקות מדעת את ד' באופן כזה שאינו ראוי להנהגה תמידית, והוא במה שגנו ספר רפואות, והוא כדי שיבקשו רחמים כדברי רש"י¹⁵, אף שהרבה הרמב"ם¹⁶ להשיב ע"ז, כי השתדלות הרפואה אינה מעוט בטחון, כ"א תוספת בטחון והכרה למי שהבין בחכמתו וחסדו את השכל לחקור ואת היסודות הרפואיים להשתמש בהם. אבל בראותו ששם שמים נשתכח ע"י מעלו של אחר, מצא כי יותר ירויח העם בהטבתו המוסרית ע"י שיתרגל לבקש הצרכים הנוגעים עד הלב, שהיא רפואת חולי מאת ד' ע"י תפילה, ממה שיפסיד מחסרון החיפוש בדרכי הרפואה הטבעיים. ע"כ זהו הטוב בעיני ד', ומקבלת מאד לבקשתו להתרפא בדרך נס למעלה מן הטבע, למען יהי' הוא לאות לישראל לשוב לבקש את ד', עד שיתרומם שכלם לדעת את ד' ג"כ בדרכי הטבע שהוא כולו פועל ד' ומעשה ידיו. והנה אם נהי' זכאים, לפ"ז תוכל להיות מצדינו הגאולה טבעית ובאה ע"י השתדלותינו, והניסים יבאו עכ"פ להשלמת האנושיות הרחוקה בכללה מדעת ד', טרם תגלה לה הניסיות. או גם להשלים אותנו במעלה יותר גבוהה ונכבדה.